

Slavko Zec

PARNICE ZA PROGLAŠENJE NIŠTAVNOSTI ŽENIDBENA CRKVENOM ŽENIDBENOM SUDU: NAČELA I POSTUPAK

Dr. sc. Slavko Zec, Teologija u Rijeci

UDK: 348.4/5 : 265.5

Prethodno priopćenje

Razlažući o ženidbenim parnicama (načela i postupak), autor u ovom radu najprije ukazuje da takve parnice, osim pravnoga, imaju i pastoralno obilježje. Postavlja zatim razliku između uspješnih i promašenih s jedne strane, te valjanih i nevaljanih ženidbi s druge strane. Osvrće se na ozračje „mentaliteta rastave“ i o mogućem utjecaju takva mentaliteta na rad crkvenih ženidbenih sudova. Ukazuje na potrebu utemeljenog i pripremljenog pokretanja ženidbene parnice, te izlaže i tumači vrste i mjerodavnost ženidbenih sudova. Pristupa zatim razlaganju o samom ženidbenom postupku, njegovim sudionicima i tijeku jedne ženidbene parnice (iter procesuale). Umjesto zaključka podsjeća na dvostruko obilježje tih parnica koje se tiču javnog dobra i pravnog stanja osobe (kan. 1643), te naglašava važnu i odgovornu službu crkvenih ženidbenih sudova i kvalificiranih djelatnika na tim sudovima u pomoći rastavljenima i ponovno civilno vjenčanim osobama.

Ključne riječi: ženidba, parnica, valjanost, ništavnost, rastava, ženidbeni sud.

* * *

1. Pastoralno obilježje parnica

Govor o proglašenju ništavnosti ženidbe unutar glavne teme ovogodišnjeg Teološko-pastoralnog tjedna podsjeća da takve parnice imaju i pastoralno obilježje. Naime, osim čisto pravne naravi takvih sudskih postupaka i posluživanja pravednosti (*administratio iustitiae*), Crkva nikada, pa ni na ovom području, ne gubi iz vida svoje pastoralno poslanje,¹ koje je izraženo i u posljednjem kanonu

1 Pastoralni karakter Zakonika kanonskog prava već je naznačio sâm papa Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges* od 25. siječnja 1983. kojom proglašava novi kanonski Zakonik.

Zakonika kanonskog prava: „*Lex suprema – salus animarum*“ (kan. 1752). No, svakome je jasno da su parnice za proglašenje ništavnosti ženidbe tek jedan od vidova pastoralna rastavljenih i ponovno vjenčanih, a ne obuhvaćaju čitavu problematiku pastoralne skrbi za takve osobe.

No, kad govorimo o parnicama za proglašenje ništavnosti ženidbe unutar današnje glavne teme, to ima svojih prednosti, ali se tu kriju i neke zamke. Prednosti su svakako te da je crkveni ženidbeni sud jedno od mjesta i načina kako pomoći takvim osobama. Zamka se pak krije u tome ako bi netko djelovanje ženidbenog suda ograničio isključivo na te osobe, to jest rastavljene i ponovno civilno vjenčane. S jedne strane, istina je, a to i praksa potvrđuje, da su upravo takve osobe one koje najčešće pristupaju ženidbenom sudu tražeći proglašenje ništavnosti one prve ženidbe sa svrhom da mogu drugi civilni brak ozakoniti u Crkvi i tako regulirati svoj kanonski položaj, što podrazumijeva mogućnost primanja sakramenata pomirenja i euharistije. No, s druge je strane jasno da je pristup ženidbenom sudu otvoren i svim ostalim osobama koje smatraju da im je kanonska i redovito sakramentalna ženidba bila nevaljano sklopljena, bez obzira na to jesu li već u novom civilnom braku ili nisu. Naime, ne smije se izgubiti iz vida načelo navedeno u sadašnjem Zakoniku kanonskog prava: „Vjernicima pripada da prava koja u Crkvi imaju zakonito zahtijevaju i prema pravnoj odredbi štite na mjerodavnom crkvenom sudu“ (kan. 221 § 1). Vjernici dakle imaju pravo na mjerodavnom ženidbenom sudu zahtijevati proglašenje nevaljanosti njihove ženidbe ili, bolje rečeno, imaju pravo od Crkve tražiti mjerodavni pravorijek o valjanosti ili nevaljanosti ženidbe. Dakako da to pravo uključuje i pripadajuće obveze: konkretno, kada se radi o proglašenju ništavnosti ženidbe, pravo je i dužnost vjernika da pokrene tužbu u kojoj će jasno navesti zbog čega smatra da mu je ženidba nevaljana, na koje se pravo oslanja i kakvim dokazima može potkrijepiti te svoje tvrdnje.

2. Razlikovanje između uspješnih-promašenih te valjanih-nevaljanih ženidbi

Iz toga je već vidljivo i načelo prema kojemu treba razlikovati uspješne i valjane ženidbe od neuspjelih i nevaljanih ženidbi. Naime, ne treba miješati uspjelu ženidbu s valjanošću. Tako možemo razlikovati: uspjelu i valjanu ženidbu što bi trebala biti redovita pojava, zatim uspjelu ali nevaljanu ženidbu, pa neuspjelu ali valjanu ženidbu i, na koncu, promašenu i nevaljanu ženidbu. Čini se da je najčešće tek ova zadnja specifikacija, neuspjela i nevaljana ženidba, poglaviti *spiritus movens* prema ženidbenom sudu, a da se često previda i one ostale tri mogućnosti. Naime, ne znači da je svaka ženidba, koja tužbom jedne ili obje stranke dođe na ženidbeni sud, samim time (*ipso facto*) i nevaljana ženidba, pa da svaka ženidba silom neke inercije na sudu mora biti proglašena nevaljanom. Sudska presuda može biti *afirmativna* ili *negativna*, to jest proglasiti nevaljanost ili valjanost neke ženidbe. Ukoliko proglasi nevaljanost, možemo govoriti o neuspjeloj i nevaljanoj ženidbi, a ukoliko proglasi valjanost, tada govorimo doduše o promašenoj, ali ipak valjanoj ženidbi. S obzirom na takve ženidbe, tema ovog Teološko-pastoralnog tjedna čini se posebno značajna: kako pastoralno i duhovno pomoći osobama kojima je ženidba valjana, ali nažalost neuspjela, to jest osobama koje su doživjele „bračni brodolom“ (*naufragium connubii*)? To je pravo pitanje koje uvijek iznova traži odgovor.

3. Ozračje „mentaliteta rastave“ i utjecaj na crkvene ženidbene sudove

Svi naime osjećamo težinu i izazov vremena u kojem živimo, a koje karakterizira sve veći broj takvih neuspjelih ženidbi odnosno rastava do te mjere da se počinje govoriti o „mentalitetu rastave“. Taj je izraz u Jubilarnoj 2000. godini u godišnjem govoru Rimskoj Roti na početku sudske godine spomenuo i sluga Božji papa Ivan Pavao II.² Taj je Papin govor bio posvećen *rastućem broju rastava među kršćanima*, tako da se već može govoriti o stanovitom „mentalitetu rastave“ (*mentalità divorcista*), po kojem u sekulariziranom svijetu

2 AAS 92 (2000.), str. 350-355; *Osservatore Romano*, br. 17/2000., 22. siječnja 2000., str. 7.

tu prekid zajedničkog ženidbenog života više nema tako negativnu konotaciju kao prije, uz konstataciju da je neosporno kako današnji mentalitet društva u kojem živimo teško prihvaća bitna svojstva kanonske ženidbe: jedinstvo i nerazrješivost (usp. br. 4; kan. 1056). Takve okolnosti ne mogu ostati bez odjeka i na crkvene ženidbene sudove, na koje se nerijetko vrši pritisak ne da rješavaju parnice nego se očekuje da ženidbe proglašavaju nevaljanima. Ovdje navodim našeg priznatog kanonista prof. Škalabrina iz Đakova koji u svojoj knjizi „Postupci“ u uvodu o ženidbenim postupcima iznosi sljedeće: „Na tom se području, napose na području laičke inspiracije, nerijetko događa da Crkva s prevelikom lakoćom priznaje ništavnost ženidbe, popuštajući mentalitetu rastave široko raširenom u suvremenom društvu. Sličan su stav zauzeli možda i neki crkveni sudovi, protiv kojih se učiteljstvo Crkve podiglo s postojanošću da izbjegne opasnost da se rastava prokrijumčari preko crkvenih struktura. Ponajviše se radilo o praksi koja je veoma površno utemeljena na uvjerenju da bi se trebali smatrati nesposobnima za valjanu ženidbenu vezu svi supruzi koji su se kasnije zbog bilo kojeg razloga razveli, nakon više-manje dugotrajnog zajedničkog života. Prema toj teoriji u praksi bi se sve promašene ženidbe na ljudskom planu trebale proglasiti nevaljanima“.³ S obzirom na to treba dakle upozoriti da postoje dvije moguće krajnosti u koje se lako može upasti kad je riječ o parnicama za proglašenje ništavnosti ženidbe: s jedne strane *laksizam*, to jest mišljenje o kojemu se govori u iznesenom citatu, to jest da je svaka promašena ženidba, samim time što je došlo do rastave, ujedno i nevaljana ženidba pa bi svaku takvu ženidbu crkveni ženidbeni sud trebao proglasiti nevaljanom; s druge strane *rigorizam*, to jest da su sve promašene ženidbe uglavnom valjano sklopljene, pa bi tek samo neke mogle biti proglašene ništavnima. Dakle, govorimo o „promašenim“ ženidbama. Zanimljivo bi bilo, a i na mjestu, onda postaviti i pitanje: a što je s onim uspjelim i sretnim brakovima koji možda počivaju na objektivno nevaljanoj ženidbenoj vezi? Postoji li uopće takva mogućnost? Postoji, jer naime i kan. 1674 br. 2 govori da je, osim samih ženidbenih drugova, za pobijanje ženidbe sposo-

3 N. ŠKALABRIN, *Postupci*, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu – Teologija u Đakovu i Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Pravni fakultet, Đakovo, 2000., str. 245.

ban i promicatelj pravde, kad je ništavnost već razglašena i ako se ženidba ne može ukrijepiti ili ako to nije uputno. Radi se doduše o izvanrednom zahvatu, ali mogućem, sa svrhom uklanjanja velike sablazni.⁴ Sva nas ta pitanja upozoravaju da se u ženidbenim postupcima valja nadalje usredotočiti na valjanost ili nevaljanost ženidbe koja je objektivna datost, a ne na uspješnost ili promašenost braka koja ovisi ne samo o objektivnim nego i o mnogim subjektivnim čimbenicima, kako nas uči svakodnevno životno iskustvo. Ženidbeni postupak, koji ima cilj otkriti je li neka ženidba bila valjana ili nevaljana sklopljena, ne može i ne smije biti podvrgnut ničijim utjecajima sa strane, nikakvim kulturama, ideologijama ni mentalitetom rastave nego mora biti vođen isključivo crkveno-pravnim argumentima, provjerenom sudskom praksom visokih crkvenih sudova, isključivom ljubavlju prema istini i zakonitim sredstvima dosegnutom moralnom sigurnošću o ništavnosti ili valjanosti ženidbe.

Da Crkva u ženidbenim postupcima ne smije podlegnuti ničijim utjecajima, najmanje pak „mentalitetu rastave“, upućuje i kan. 1676 koji crkvenom sucu propisuje dužnost da „prije nego prihvati parnicu i kad god nazre ikakvu nadu u dobar ishod, neka upotrijebi pastoralna sredstva da se ženidbeni drugovi, ako je moguće, privole da možda ukrijepe ženidbu i uspostave zajednički ženidbeni život“. Naime, svaka ženidbena parnica pokreće se tužbom za proglašenje ništavnosti ženidbe. No, crkveni sudac može tužbu prihvatiti ili odbaciti, u slučaju da je nevaljana u formalnim elementima ili lišena pravnog temelja da se razumno i prema pravnim propisima može povesti i voditi dotična parnica, a „nije moguće da se tijekom postupka pokaže neki temelj“ (kan. 1505 § 2, br. 4).

4. Utemeljeno i pripremljeno pokretanje ženidbene parnice

Zbog toga je u ovoj riječkoj crkvenoj pokrajini uvedena praksa da se, prije sastavljanja i upućivanja tužbe na Interdijecezanski ženidbeni sud prvog stupnja u Rijeci, razmotri i pripremi ženidbeni postupak, te u prethodnom istraživanju preliminarno utvrdi postoje

⁴ Usp. PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Communicationes* 11 (1979.), str. 259.

li oni minimalni uvjeti da se može nastaviti dalje s pravom tužbom u formalnom obliku i pokrenuti ženidbena parnica. Ona bi naime već u začecima morala davati neku nadu u željeni ishod, odnosno imati „bonus fumus iuris“, da će namjeravani i pokrenuti postupak na kraju ipak rezultirati pozitivnom presudom, to jest da je u konkretnom slučaju utvrđena nevaljanost ženidbe. U tu svrhu u biskupijama ove crkvene pokrajine postoji upitnik za otkrivanje uzroka nevaljanosti ženidbe. Taj upitnik sadržava 66 pitanja i obuhvaća četiri dijela: podaci o obitelji ženidbenih drugova, vrijeme upoznavanja, vrijeme i okolnosti sklapanja braka, vrijeme zajedničkog života te okolnosti i uzroci razlaza. Dobiveni se odgovori dostavljaju na stručnu prosudbu i mišljenje odvjetnicima pri riječkom ženidbenom sudu. Nakon te prosudbe i razgovora sa strankom, ako se procijeni da postoji onaj minimalni pravni temelj, savjetuje se sastavljanje tužbe. Ako se toga osnovnog temelja ne vidi u predistražnim radnjama, takvo se negativno mišljenje priopćava zainteresiranoj osobi; ali s važnom napomenom; uvijek se uputi stranku da i dalje ostaje na snazi njezino nepovredivo pravo i sloboda da, bez obzira na stručno mišljenje, tužbom od ženidbenog suda zatraži da se ipak pokrene parnica za proglašenje ništavnosti ženidbe (*nemo iudex sine actore*).

5. Temeljno pitanje: koji je uzrok nevaljanosti ženidbe?

Temeljno je dakle pitanje uzroka nevaljanosti ženidbe, odnosno na čemu neka osoba temelji svoj zahtjev ženidbenom sudu da joj kanonska ženidba bude proglašena nevaljanom. O tome nam je govorilo prethodno predavanje, a ovdje samo sažimamo da se mogući uzroci nevaljanosti mogu pronalaziti u tri tematska kruga: uzroci koji nesposobnom za sklapanje ženidbe mogu učiniti samu osobu, eventualne manjkavosti u ženidbenoj privoli (jer: *consensus facit matrimonium*) i, konačno, bitne manjkavosti s obzirom na obdržavanje propisanoga kanonskog oblika.⁵

5 S obzirom na moguće uzroke nevaljanosti ženidbe u odnosu na ova tri područja, vidi opširnu studiju: N. ŠKALABRIN, „Da li je svaka ženidba sklopljena u Crkvi valjana?“, u: AA. VV., *Uspjeli brak – sretna obitelj*, Đakovo, 1989., str. 169-195.

Radi terminološke jasnoće valja reći da su u Zakoniku kanonskog prava u VII. knjizi o postupcima ili postupovnom pravu ženidbeni postupci raspoređeni u III. dijelu pod naslovom „Neki posebni postupci“, te su podijeljeni u četiri poglavlja: I. Parnice za proglašenje ništavnosti ženidbe (kann. 1671-1691); II. Parnice rastava ženidbenih drugova (kann. 1692-1696); III. Postupak za oprost od tvrde a neizvršene ženidbe (kann. 1697-1706); IV. Postupak u pretpostavljenoj smrti ženidbenog druga (kan. 1707). Prema zadanoj temi, mi se u ovom radu bavimo samo I. poglavljem, tj. parnicama za proglašenje ništavnosti ženidbe koje su strogo sudskog karaktera i vode se prema načelima redovitog parničnog suđenja; dok parnica rastava ženidbenih drugova može biti bilo sudske bilo administrativne (upravne) naravi, a kod preostala dva postupka (oprost od tvrde a neizvršene ženidbe i postupak u pretpostavljenoj smrti ženidbenog druga) primjenjuje se samo upravna forma. Radi kompletiranja treba nadodati da postoji još jedan ženidbeni postupak, premda ga Zakonik ne spominje, već se vodi važećim normama koje su sadržane u Instrukciji *Ut notum est* (1973.) Kongregacije za nauk vjere;⁶ a riječ je o postupku za razrješenje ženidbe u prilog vjeri (*in favorem fidei*).

Kad je riječ o crkvenim sudovima i postupovnom pravu općenito, razlikujemo statički i dinamički dio. Statički govori o načelima, vrstama i ustrojstvu sudova, a dinamički o samom odvijanju postupka. Osvrnut ćemo se na statički dio onoliko koliko je potrebno za bolje razumijevanje dinamike i tijeka jedne parnice za proglašenje ništavnosti ženidbe.

6. Vrste i mjerodavnost ženidbenih sudova (kan. 1671)

Postoje kriteriji prema kojima možemo razlikovati crkvene sudove općenito, a kod ženidbenih sudova čine nam se značajna tri kriterija: razlikujemo ih prema području, stupnjevima i s obzirom na broj sudaca koji sudjeluju u jednoj ženidbenoj parnici. Prema području postoje: biskupijski, međubiskupijski, metropolitanski, pro-

6 CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, I. Instructio *Ut notum est* de solutione matrimonii in favorem fidei; II. Normae procedurales, 6. decembris 1973., u: *Enchiridion Vaticanum*, vol. 4, str. 1786-1799, br. 2730-2774.

vincijalni, regionalni, nacionalni ženidbeni sudovi. Prema stupnjevima razlikujemo: ženidbeni sud prvog stupnja, ženidbeni sud drugog stupnja, koji je obično prizivni sud prvom stupnju, te ženidbeni sud trećeg stupnja. S obzirom na broj sudaca, postoji zborni ženidbeni sud i ženidbeni sud sa sućem pojedincem.

Kad je riječ o ženidbenim parnicama za proglašenje ništavnosti, prvo što sudac kad zaprimi i prihvati tužbu mora utvrditi jest njegova mjerodavnost da može voditi dotičnu parnicu. Kan. 1671 propisuje mjerodavnost ženidbenih sudova za te parnice i to propisanim redosljedom prvenstva. Tako je na prvom mjestu mjerodavan ženidbeni sud prema mjestu u kojemu je sklopljena ženidba; na drugoj poziciji mjerodavan je sud prema mjestu gdje tužena stranka ima prebivalište ili boravište u kanonskom, a ne građanskom smislu riječi;⁷ na trećoj je poziciji sud mjesta u kojemu ima prebivalište (nije dovoljno boravište) stranka tužiteljica, ali uz dvostruki uvjet: da obje stranke borave na području iste biskupske konferencije i da sudski vikar prebivališta tužene stranke, nakon što ju sasluša, pristane na to; na četvrtoj poziciji kompetentnosti dolazi sud mjesta gdje stvarno treba prikupiti većinu dokaza, ali ponovno uz dvostruki uvjet: da na to pristane sudski vikar prebivališta tužene stranke i da prije tog pristanka upita tuženu stranku ima li što prigovoriti.⁸ Korisno je znati ova pravila mjerodavnosti, osobito u današnje vrijeme kad se ljudi sele i češće mijenjaju prebivalište ili boravište. Primjena je tih kanonskih propisa na Riječku metropoliju jednostavna i glasi: za sve ženidbe, koje su sklopljene u župama na području metropolije, za vođenje i rješavanje ženidbenih parnica mjerodavan je Interdijecezanski sud prvoga stupnja u Rijeci; a on je tako ustrojen da ima sjedište i središte u Rijeci, a svoje izdvojene urede u Poreču, Krku i Gospiću, te je do sada na snazi dogovor biskupa metropolije da ti pojedini uredi vode i rješavaju parnice koje dolaze iz pojedinih biskupija kao neizborni sudovi sa sućem pojedincem (kan. 1424). Mjerodavni prizivni ženidbeni sud drugog stupnja riječkom je sudu prvog stupnja

7 Kanonski pojam prebivališta (*domicilium*) i boravišta (*quasi-domicilium*) definiran je u kan. 102 §§ 1-2.

8 Zbog veće zaštite pravičnosti suđenja, nadvisuje se ovim kanonskim propisom staro pravilo: „Actor sequitur forum rei“. Zato pristanak sudskog vikara nije uvjetovan prigovorom pa ni otvorenim suprotstavljanjem tužene stranke.

onaj u Zagrebu – Međubiskupijski prizivni sud. Naime, za ženidbene parnice vrijedi pravilo da afirmativna presuda kojom se prvi put utvrđuje ništavnost ženidbe mora po službenoj dužnosti, u roku od dvadeset dana po objavi presude, zajedno s ostalim spisima suđenja te eventualnim prizivima stranaka i branitelja veze, biti poslana prizivnom sudu (kan. 1682 § 1); jer tek dvostruka istoznačna presuda o ništavnosti postaje izvršna; a izvršnost presude znači da je strankama tek tada omogućeno sklopiti novu kanonsku ženidbu, ukoliko o tome nemaju kakve klauzule ili zabrane u samoj presudi. Osim toga, nezadovoljne stranke uvijek imaju pravo na priziv višem sudu, dakle i kad je donesena negativna presuda, to jest kad nije utvrđena nevaljanost ženidbe. U ženidbenim su parnicama ta dva suda od izuzetne važnosti: ženidbeni sud prvoga stupnja koji zaprima, pokreće, vodi i rješava parnicu za proglašenje ništavnosti ženidbe na prvom stupnju; i prizivni sud drugoga stupnja, koji – kad ponovno razmotri tijek prvostupanjske parnice i samu presudu – istu može potvrditi odlukom (dekretom) ili pak tu parnicu uzima u ponovno razmatranje i rješavanje, što onda rezultira presudom drugog stupnja (usp. kan. 1682 § 2). Kod nas je do sada češći ovaj drugi slučaj. Ukoliko drugostupanjski sud ne potvrdi svojom odlukom prvostupanjsku presudu ili donese suprotnu presudu, strankama preostaje priziv na ženidbeni sud trećeg stupnja, što je redovito – prema apostolskoj konstituciji *Pastor bonus*⁹ (čl. 128, br. 2) – sud Rimske Rote. Međutim, da bi se izišlo ususret strankama i lakše prevladalo teškoće vezane uz prevođenje svih spisa, putovanja, troškove, može se zatražiti od vrhovnog sudišta Apostolske Signature (*Pastor bonus*, čl. 124, br. 3) da nekom drugom sudu, bilo prvog bilo drugog stupnja, proširi mjerodavnost da neku ženidbenu parnicu može rješavati u trećem stupnju. To se kod nas također često događa, s time da je prije upućivanja takve molbe Apostolskoj Signaturi potrebno znati i dogovoriti koji bi to ženidbeni sud vodio parnicu u trećem stupnju te je potrebno imati njegovu suglasnost.

9 IVAN PAVAO II., *Pastor bonus*, apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji od 28. VI. 1988., Tipografia Poliglota Vaticana, 1988.

7. Sudionici i tijek ženidbenog postupka (*Iter processuale*)

U svakoj ženidbenoj parnici moraju sudjelovati najmanje tri osobe: sudac, branitelj ženidbenog veza i bilježnik. Ukoliko je zborni sud, što bi trebalo biti redovito, sudsko vijeće mora biti sastavljeno od trojice sudaca, od kojih je jedan predsjednik, a ostali mogu biti izvjestitelji i preslušatelji. Službenici suda moraju udovoljavati kanonskim uvjetima da bi mogli obavljati svoju službu. Tako se za crkvene suce zahtijeva da budu „svećenici, na dobru glasu, s doktoratom ili barem magisterijem iz kanonskog prava, ne mlađi od trideset godina“ (kan. 1420 § 4); ali „Biskupska konferencija može dopustiti da i laici budu postavljeni za suce, a od njih se, ako bude potrebno, jedan može uzeti da se sastavi sudsko vijeće“ (kan. 1421 § 2). Branitelji ženidbenog veza mogu biti „klerici ili laici, na dobru glasu, doktori ili magistri kanonskoga prava te prokušani u razboritosti i zauzetosti za pravednost“ (kan. 1435). Budući da kod nas, na našem riječkom ženidbenom sudu, nemamo dovoljno osoba s traženim kanonskim kvalifikacijama, obično se od Apostolske Signature do sada tražio i dobivao oprost od svih uvjeta da bi se neka osoba mogla imenovati na neku službu u sudu. Za bilježnika se ne traže posebni uvjeti, osim što Zakonik propisuje da mora sudjelovati u svakom postupku „tako da su spisi ništavni ako ih on ne potpiše“ (kan. 1437 § 1).

Kad je riječ o službenicima suda, treba dodati i odredbu kan. 1490: „Neka se u svakom sudu, ako je moguće, postave stalni zaštitnici, plaćeni od samog suda, da obavljaju službu odvjetnika ili zastupnika, osobito u ženidbenim parnicama, za stranke koje ih žele izabrati“. Interdijecezanski ženidbeni sud prvog stupnja u Rijeci imenovao je prije nekoliko godina jednog odvjetnika, i nedavno još jednoga, tako da strankama sada stoje na raspolaganju dva zastupnika da im mogu pomoći u ženidbenoj parnici.

I. No vratimo se na tijek jedne ženidbene parnice.¹⁰ Kad sudac prihvati tužbu, strankama upućuje poziv na sud radi utvrđivanja

10 Usp. F. D'OSTILIO, *Prontuario del Codice di Diritto Canonico*, Tavole sinottiche, Libreria Editrice Vaticana, 1995., str. 597-603; koristan je i praktičan shematski prikaz tijeka jedne parnice za proglašenje ništavnosti ženidbe: str. 600.

spornog predmeta (*Concordatio dubii*). Možemo reći da tim pozivom (*citatio*) počinje ženidbeni postupak u pravom smislu te riječi. Poziv se upućuje i stranci tužiteljici i tuženoj stranci. Tuženoj se stranci s pozivom mora poslati i tužba, kao i sastav sudskog vijeća te ju se poziva da bude aktivna u započetom postupku i da surađuje. Tuženu se stranku nadalje poziva da izrazi svoje mišljenje o tužbi i o valjanosti ili nevaljanosti njezine ženidbe koja je dospjela na sud. Strankama se u pozivu odredi i termin prvog ročišta da se utvrdi sporno pitanje (*Contestatio litis*). Sporni se predmet obično formulira pitanjem: „Je li se u tom konkretnom slučaju radi o ništavnosti ženidbe zbog ... ?“, i tu se mora utvrditi zbog kojega se razloga ili naslova vodi parnica (npr. zbog himbe od strane muža, zbog isključivanja dobra vjernosti od strane žene, zbog psihičke nesposobnosti itd.). Utvrđivanje spornog predmeta može se izvršiti i pismenim putem, ukoliko su naime obje stranke oko toga suglasne. U tom slučaju može sudac, na temelju tužbe, predložiti sporno pitanje pod kojim će se voditi parnica, a obje stranke daju svoju suglasnost vlastoručnim potpisom na izjavu da se slažu s tako formuliranim spornim pitanjem. Ali ako nema te složenosti, potrebno je stranku koja se protivi pozvati na sud ili da pismeno predloži svoje sporno pitanje. Ta se prva, početna ili uvodna faza parnice zaključuje odlukom suca o utvrđivanju spornog predmeta. Protiv te sučeve odluke u roku od deset dana od njezina priopćenja stranke se i branitelj veza mogu uteći istom sudu da ju izmijeni (kann. 1513 § 3 i 1677 § 4). To pobijanje treba „veoma hitno riješiti“ (kan. 1513 § 3). Sudac dakle treba odlukom hitno riješiti to pitanje i budući da je odlučujuća, ona nema snage „ako barem ukratko ne navede obrazloženja ili ne upućuje na obrazloženja iznesena u drugom spisu“ (kan. 1617). Protiv te sučeve odluke o promjeni ili zadržavanju već formuliranog spornog predmeta, jer se radi o „veoma hitnom“ rješavanju, nema mjesta prizivu (u skladu s kan. 1629, br. 5), ali nezadovoljna stranka može podnijeti ništovnu žalbu (*querela nullitatis*) zbog pomanjkanja obrazloženja koja nisu ni ukratko iznesena.¹¹

11 Usp. N. ŠKALABRIN, *Postupci*, str. 253. S obzirom na mogućnost ništovne žalbe (*querela nullitatis*), autor se poziva na: Z. GROCHOLEWSKI, „De processu initiali seu introductiva processus in causis nullitatis matrimonii“, u: *Periodica* 85 (1996.), str. 354.

II. Nakon uvodne faze slijedi druga, tzv. dokazna faza postupka. U ovoj fazi, kako joj i ime kaže, prikupljaju se dokazi odnosno sve ono što može pridonijeti osvjetljivanju okolnosti pobijane ženidbe.¹² U tu se svrhu obavlja najprije sudsko ispitivanje samih stranaka, tužitelja i tužene; a zatim svjedoka, bilo predloženih od samih stranaka, bilo pozvanih od suda ili po službenoj dužnosti, tzv. kvalificiranih svjedoka. Svjedočanstva se obavljaju pod zakletvom o govorenju istine (*iuramentum de veritate dicenda*). Sudac ima mogućnost i pravo da za procjenu iskaza stranaka ili svjedoka upotrijebi, uz druge pokazatelje i pomagala, i svjedočanstva o njihovoj vjeri, poštenju i vjerodostojnosti.¹³ U svrhu dokazivanja prikupljaju se i svi dostupni dokumenti koji mogu osvjetliti činjenice u svezi s valjanošću ili nevaljanošću ženidbe. Najveću vrijednost imaju dokumenti *ex tempore non suspecto*, to jest oni koji su nastali u vrijeme dok se nije pomišljalo na ženidbenu parnicu i dok je s tom ženidbom još bilo, barem izvana, sve redovito. Sastavljanje upitnika za stranke i za svjedoke može se povjeriti branitelju ženidbenog veza na temelju tužbenog zahtjeva i dotad prikupljenih informacija. U nekim je ženidbenim parnicama potrebna pomoć stručnjaka, često psihologa i psihijatra. O tome govori kan. 1680: „U parnicama o spolnoj nemoći ili o nedostatku privole zbog duševne bolesti neka se sudac posluži djelom jednog ili više stručnjaka, osim ako se iz okolnosti očito vidi da je to nekorisno“. Kan. 1574 pojašnjava: „Pomoć stručnjaka treba da se upotrijebi kad se god prema odredbi prava ili suca zahtjeva njihovo ispitivanje i mišljenje, utemeljeno na pravilima struke i znanosti, da bi se dokazala neka činjenica ili razjasnila prava narav neke stvari“. Ti stručnjaci koji obavljaju sudska vještačenja za potrebe crkvenog ženidbenog suda moraju, osim kvalitete u vlastitoj struci, imati i druga svojstva, u prvom redu da su kršćanskog svjetonazora i da razumiju i prihvaćaju ispravnu i cjelovitu kršćansku antropologiju, kako je to posebno bio naglasio papa Ivan Pavao II. u svojim

12 O načinu i sredstvima dokazivanja u parničnom sudenju općenito govore kann. 1526-1586, a posebno o dokazima u parnicama za proglašenje ništavnosti ženidbe kann. 1678-1680.

13 Zakonik u kan. 1679 spominje samo mogućnost provjere vjerodostojnosti stranaka, no instrukcija Kongregacije za sakramente *Provida Mater Ecclesia* od 15. kolovoza 1936. tražila je isto i za svjedoke. U vrednovanju svjedočanstava suda i dalje stoje na raspolaganu sredstva za provjeru vjerodostojnosti svjedoka: *Dignitas connubii*, art. 201, br. 1.

znamenitim govorima Rimskoj Roti 1987. i 1988. godine, kad je govorio o uzrocima psihičke naravi i nezrelosti u svjetlu prosuđivanja valjanosti ženidbe;¹⁴ a na to izrijeком upućuje i nedavna uputa Papinskog vijeća za zakonske tekstove *Dignitas connubii* iz 2005. godine o normama kojih se treba držati na biskupijskim i međubiskupijskim sudovima u vođenju parnica za proglašenje ništavnosti ženidbe.¹⁵ Iskustvo nam na ovim prostorima govori da do takvih ljudi nije jednostavno doći, do ljudi koji bi ispunjavali sve uvjete da kompetentno kao stručnjaci sudjeluju i obavljaju vještačenja u tijeku jedne ženidbene parnice na crkvenom ženidbenom sudu. Uglavnom ih treba nalaziti *ad hoc* i upućivati što se i na koji način od njih traži, da daju svoj doprinos jednoj ženidbenoj parnici.

Sva se sudska ispitivanja obavljaju pojedinačno i odvojeno u najvećem poštivanju diskrecije jer sve do čega se dođe u jednom ženidbenom postupku predstavlja službenu tajnu, koju moraju obdržavati kako službenici suda tako i sudionici s različitog naslova u postupku. O tijeku samog postupka imaju pravo biti obaviješteni samo stranke i njihovi odvjetnici, koji imaju uvid u sve akte procesa kad se dovrši ova faza dokazivanja i istraživanja. Zaključak ove faze označava sudac najprije svojom odlukom o objavljivanju spisa (*decretum de publicatione actorum*), prema kan. 1598. U samoj odluci o objavljivanju spisa treba strankama i njihovim odvjetnicima dati neko iskoristivo vrijeme da mogu, ukoliko žele, upotpuniti dokaze. U parnicama međutim koje se tiču javnoga dobra, „da se izbjegnju veoma velike pogibelji, sudac može odlučiti da se neki spis ne smije nikome pokazati, pazeći ipak da se uvijek poštuje pravo na obranu“ (kan. 1598 § 1). Kad prođe vrijeme za eventualnu nadopunu dokaza, smatra se da je parnica dovoljno istražena i sudac pristupa odluci o zaključenju dokazne faze parnice (*decretum de conclusione in causa*).

14 IVAN PAVAO II., *Govor Rimskoj Roti* od 5. II. 1987., br. 7, u: AAS 79 (1987.), str. 1453-1459; *Govor Rimskoj Roti* od 25. I. 1988., u: AAS 80 (1988.), str. 1178-1185.

15 PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Dignitas connubii* – Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii, Libreria Editrice Vaticana, 2005., art. 205.

III. Zaključenjem dokazne faze otvara se nova, i treća tzv. raspravna faza. Smisao te faze već treba biti označen u sučevoj odluci o zaključenju dokaznog postupka, gdje se strankama odnosno njihovih odvjetnicima daje prikladno vrijeme da iznesu svoje pravne primjedbe i obrazloženja s obzirom na prikupljene dokaze u prilog ništavnosti (*Restrictus Juris et Facti*). Ti se pravni elaborati dostavljaju sudu u pisanom obliku. U raspravnoj fazi također je posebno važna uloga i branitelja ženidbenog veza koji mora, nakon što je temeljito proučio sve spise parnice, predočiti sudu, također u pisanom obliku, svoje primjedbe (*Animadversiones*) u prilog valjanosti ženidbe.¹⁶ Sudjelovanje je branitelja ženidbenog veza obvezno i o tome ovisi pravovaljanost čitavog ženidbenog postupka. Branitelj veza, kao i zaštitnici stranaka u parnici (odvjetnici i zastupnici) te promicatelj pravde (ali ne i same stranke) imaju zakonsko pravo sudjelovati aktivno u cijelom postupku, što znači da imaju pravo prisustvovati ispitivanju stranaka, svjedoka i stručnjaka, kao i pregledati sudske spise i prije njihova objavljivanja i provjeriti ispravnost isprava koje su stranke predočile (kan. 1678). Sudac, međutim, zbog posebnih okolnosti slučaja i osoba, može uskratiti odvjetnicima prisutnost ispitivanju stranaka, svjedoka i stručnjaka i postupati u tajnosti.¹⁷ Pravni argumenti odvjetnika i branitelja veza mogu se dakako konfrontirati, te i jedni i drugi imaju pravo iznijeti svoje obrazloženo viđenje i stavove, bilo u prilog ništavnosti bilo u prilog valjanosti ženidbe.

IV. Kad prođe to vrijeme određeno za primjedbe odvjetnika i branitelja veza, nastupa četvrta i zaključna, tzv. odlučujuća faza u kojoj se donosi presuda o tome je li ili nije utvrđena nevaljanost ženidbe. Članovi sudskog vijeća ili sudac pojedinac temeljito proučavaju sve dotadašnje faze postupka, studiraju sve dokaze, dokumente i spise parnice, te najprije pismeno uobličuju svoj glas tzv. *votum*. Sastaju se na sjednici, zatvorenoj za javnost, za unutarnju raspravu parnice i

16 Usp. G. LANFALONI, *Il matrimonio religioso. Guida pratica per conoscere le norme che determinano la validità o la nullità del matrimonio canonico*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 1998., str. 74-75.

17 *Dignitas connubii*, art. 159, ,n. 1.

za odluku o pristupu sastavljanju presude. Presuda (*sententia*) mora jasno odgovoriti na početno postavljeno pitanje, kad se još utvrđivao sporni predmet, te nedvosmisleno izraziti je li ili nije utvrđena nevaljanost ženidbe zbog razloga navedenog u usuglašenom spornom pitanju pod kojim se vodila cijela parnica. Taj odgovor pretpostavlja i mora odražavati moralnu sigurnost (*certitudo moralis*) do koje su članovi sudskog vijeća ili sudac pojedinac došli tijekom prethodnih faza parnice.¹⁸ Presuda ženidbenog suda mora biti pravovaljana i potpuna u svim njezinim formalnim i materijalnim sastavnicama, te sadržavati ove dijelove: uvodni dio uz prizivanje božanskog imena, gdje redom treba navesti: tko je sudac ili koji je sud; tko su tužitelj, tužena stranka, zastupnik s propisnim navođenjem njihovih imena i prebivališta, tko je branitelj veza i bilježnik; slijedi opis o okolnostima stranaka i razlozima njihova pristupanja ženidbenom sudu (*facti species*); zatim se iznose pravna načela, zakoni i kanonske odredbe koji se odnose na izneseni i rješavani ženidbeni slučaj (*in iure*); nastavlja se iznošenjem činjeničnog stanja, odnosno kako je slučaj obrađen u parnici s činjenične strane (*in facto*); te na koncu dolazi zaključni i odredbeni dio (*conclusio*) u kojem se iznosi sama odluka suda o toj konkretnoj ženidbi, odredba o sudskim troškovima i eventualne klauzule, gdje se npr. može odrediti da se nekoj osobi zabranjuje nova ženidba bez dopuštenja ordinarija (*vetitum*) ili prethodne konzultacije suda, ako je npr. ženidba proglašena ništavnom zbog neke nesposobnosti u osobi. Presuda mora na kraju sadržavati i uputu o pravnom lijeku, odnosno naznaku na koje se načine može pobijati s odredbom roka za priziv na sud višeg stupnja. Kako je već naznačeno, da bi presuda o nevaljanosti ženidbe postala izvršnom, formalno je potrebna dvostruka istoznačna presuda sudaca različitih stupnjeva, pa se zbog toga presuda kojom je prvi put proglašena ništavnost ženidbe po službenoj dužnosti mora poslati na prizivni sud (kan. 1682 § 1).

18 Presuda ženidbenog suda drži se općih kanonskih propisa o presudama odnosno sudačkim pravorijecima općenito: kann. 1607-1618, vodeći dakako računa o tome što se specifično propisuje o presudama i o prizivu na ženidbenom sudu u parnicama za proglašenje ništavnosti ženidbe: kann. 1681-1685; *Dignitas connubii*, artt. 246-262.

8. Umjesto zaključka: dvostruko obilježje parnica

Parnice za proglašenje ništavnosti ženidbe obilježene su dvostrukim svojstvom: to su parnice koje se tiču *javnoga dobra* i parnice o *pravnom stanju osoba* (usp. kan. 1691). Javno dobro zajamčeno je obveznim sudjelovanjem, po službenoj dužnosti, branitelja ženidbenog veza. Naime, premda se neka ženidbena parnica tiče osobno tužitelja i tužene stranke, ne treba zaboraviti da je predmet parnice valjanost ili nevaljanost njihove ženidbe; a ženidba je u kanonskom redu stvari javno dobro i nikada isključivo privatna stvar pojedinaca, dok je na ekleziološkom planu ženidba temelj bračne i obiteljske zajednice, presudno važne za život Crkve, ali i društva. To su ujedno i parnice o pravnom stanju osoba koje nikada ne postanu pravomoćne (kan. 1643: „numquam transeunt in rem iudicatam“) i zato je uvijek moguć priziv, naravno ako se nađu novi argumenti bilo u prilog valjanosti bilo u prilog nevaljanosti. Riječ je o delikatnom pitanju koje dotiče živote samih osoba, kao i njihov vjernički život, jer je ženidba i sakrament koji uključuje milosno Božje djelovanje u životu i ljubavi dvoje ljudi, muškarca i žene. Sve nas to upućuje da ženidbenim parnicama trebaju svi sudionici pristupiti s najvećom pozornošću, ozbiljnošću i odgovornošću da vrhovni cilj bude utemeljeno traženje i iznalaženje istine i samo istine o valjanosti ili ništavnosti kanonske i (redovito) sakramentalne ženidbe.¹⁹ To je najbolji način na koji se na crkvenom ženidbenom sudu može pomoći osobama koje traže razrješenje svoje situacije s obzirom na ženidbeni život.

19 Usp. P. MONETA, *Il matrimonio nullo. Diritto civile, canonico e concordatario*, Casa Editrice La Tribuna, Piacenza 2005., str. 216-219.

LE CAUSE PER LA DICHIARAZIONE DI NULLITÀ DEL MATRIMONIO: PRINCIPI E PROCESSO

Riassunto:

Trattando le cause per la dichiarazione di nullità del matrimonio (principi e processo) l'Autore nel presente contributo per primo accenna che tali cause, oltre alla mera indole giuridica, hanno anche un carattere pastorale. Mostra poi la differenza da una parte tra matrimoni felici e quelli che sono finiti per naufragio, e dall'altra parte tra matrimoni giuridicamente validi e quelli veramente invalidi. In seguito si ferma sulla "mentalità divorzista" e sulla possibile influenza di tale mentalità sul lavoro di tribunali matrimoniali ecclesiastici. Ricorda la necessità di dare ponderato e ben preparato inizio a una causa matrimoniale. Spiega quali sono tipi e competenza di tribunali matrimoniali. Tratta finalmente la stessa causa matrimoniale: quali sono partecipanti e come si svolge un processo matrimoniale (l'iter processuale). Per finire l'Autore ricorda la duplice condizione delle cause matrimoniali (cfr. can. 1691) riguardanti il bene pubblico e lo stato giuridico delle persone che per questo "non passano mai in giudicato" (can. 1643). Mette accento sull'importante e responsabile ministero dei tribunali matrimoniali e sulla necessità del personale ben preparato e qualificato perché sia possibile assistere alle persone divorziate e risposate svelando loro la verità oggettiva del primo matrimonio canonico.

Parole chiavi: matrimonio, causa matrimoniale, validità, invalidità, divorzio, tribunale matrimoniale.